

Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Tolnai Ágnes

A multikulturalizmus elméleti és gyakorlati kérdései

Ausztrália esetében

című PhD-értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Rostoványi Zsolt DSc

intézetvezető egyetemi tanár, dékán

Budapest, 2008

**Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola
Nemzetközi Tanulmányok Intézet**

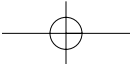
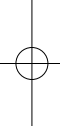
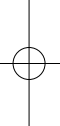
TÉZISGYŰJTEMÉNY

Tolnai Ágnes
A multikulturalizmus elméleti és gyakorlati kérdései
Ausztrália esetében
című PhD-értekezéséhez

Témavezető:
Dr. Rostoványi Zsolt DSc
intézetvezető egyetemi tanár, dékán

Budapest, 2008

© Tolnai Ágnes

Tartalomjegyzék

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
II. Felhasznált módszerek	10
III. Az értekezés eredményei	15
IV. Főbb hivatkozások	24
V. A publikációk jegyzéke	26

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Kutatásom célja a többnemzetiségű államok etnikai csoportjai közötti konfliktusok egyik kezelési módjának vizsgálata. A multikulturalizmus mint a többnemzetiségű államokban élő etnikai csoportok közti együttélés problémáira adható lehetséges kormányzati válasz elméleti és gyakorlati elemeinek áttekintése és értékelése magyarázattal szolgálhat egyes államok sikeres, míg mások sikertelen politikáira. Akár azokat az államokat vizsgáljuk, ahol két-három nemzetiség él együtt, akár a bevándorlások miatt a többség és több kisebb csoport képét mutató országokat, mindegyik esetében találkozhatunk a multikulturalizmust támogató kormányzati válasszal.

A globalizáció és az ezzel szorosan összefüggő migrációs robbanás időszakában időszerű megvizsgálni az egyre sokszínűbbé váló államok társadalmi-etnikai problémáit, megfogalmazni a közös pontokat ugyanúgy, ahogyan az eltérések jellegét és okait.

Ha kontinensünkre tekintünk, az 1990-es évek balkáni eseményei, a németországi, a nagy-britanniai vagy a franciaországi, spanyolországi etnikai feszültségek felvetik az etnikai csoportok konfliktusmentes együttélésének igényét. A multikulturalizmus problémájának elméleti és gyakorlati vizsgálata ezért közelebb vihet bennünket saját európai problémáink megértéséhez is. A multikulturális gyakorlat bemutatása és elemzése azonban mégsem európai ország példáján történik.

Mikor multikulturalizmusról és multikulturális politikákról beszélünk, akkor két állam állhat előttünk példaként – Kanada és Ausztrália. Ez a két állam 1971, illetve 1973 óta deklaráltan multikulturális állam, ami nemcsak a lakosság összetételében, hanem a közpolitikai folyamatokban, a döntéshozatalban és a magánszférában is megjelenik, és rendezőelvként

szolgál. Mindkét országnak elemi érdeke fűződik a multikulturalizmus fenntartásához. A társadalmi konfliktusok békés rendezése, a gazdaság szervezése a multikulturalizmuson keresztül történik. Az 1970-es évek óta folyamatosan építik, tökéletesítik annak intézményi és közpolitikai hátterét.

Ausztrália esetében mégis napjainkban egyre inkább felmerül annak kérdése, hogy egy baloldali eszmerendszerrel mennyire képes azonosulni a jobboldali kormányzat. Ha azonosul, akkor mennyire veszi el politikai arcát. Amennyiben pedig meg akarja őrizni arcát (és természetesen választóit), akkor milyen keretek között hajthat végre módosításokat és csatornázhat be jobboldali értékeket. Ausztráliában azonban nemcsak a politika, hanem az átlagember szintjén is felmerülnek a multikulturális értékek vállalásának problémái. A XXI. századi Ausztráliának szembe kellett néznie már az őslakók és a muzulmán bevándorlók elleni tüntetésekkel vagy egy nyíltan rasszista párt törvényhozási térhódításával. Mind a magánszféra, mind a közszféra reakciói azt mutatják, hogy – annak ellenére, hogy a multikulturalizmus politikáját egyik szféra sem ítéli el (sőt, meg kívánja tartani) – a multikulturalizmus modelljének átalakítására van szükség.

Disszertációm vizsgálatának tárgya ezért a multikulturalizmus egy olyan modelljének keresése, ami választ adhat a fenti kérdésekre, és egy olyan szempontrendszer felállítása, aminek alapján a teoretikusok modelljeit kiegészítve közelebb kerülhetünk az ausztrál modell problémáinak feltárásához. Ezért ideáltipikus modellt keresek, amin keresztül a tökéletlenségek javíthatók és feltárhatóak a köz-, illetve a magánszféra által jelzett nehézségek és azok jellege.

Felvetődhet azonban a kérdés, hogy miért nem a másik deklaráltan multikulturális államot, Kanadát választom vizsgálatom tárgyának.

Meglátásom szerint napjainkban kétféle módon jelenik meg a kulturális-etnikai közösségek együttélésének problémája. Egyrészt a konszociációs államokban, ahol a kényes társadalmi egyensúly fenntartása történelmi távlatokba nyúlik. Itt egykori határrendezési vagy gyarmatosítási beavatkozások révén kerültek interakcióba kulturális-etnikai közösségek, amelyek korábban eltérő hierarchiában vagy elkülönült területeken éltek. Felborul a domináns csoport és a kisebbség között évszázadokon keresztül kialakult egyensúly. Például a közép-afrikai országok esetében a gyarmatosítás már önmagában megváltoztatta a korábbi erőegyensúlyokat azáltal, hogy a gyarmatosítók a társadalmi egyensúly kényes kérdését figyelmen kívül hagyva egyik vagy másik csoportot választották ki hatalmuk alapjául. A politikai és gazdasági szempontból így dominánssá váló csoport a függetlenség elnyerése után meg kívánta őrizni pozícióját, ami összeegyeztethetlenné vált a demokratikus rendezőelvekkel. A határrendezések szintén egy terület korábbi etnikai egyensúlyát borították fel, dominánssá tettek olyan csoportokat, amelyek addig a területen kisebbségként éltek.

Mivel a konszociációs államokban a történelmi távlatokat kell lényegi vizsgálat tárgyává tenni, ezért a történelmi sajátosságok árnyaltsága miatt kevésbé lehet ideáltipikus modell megalkotásáról beszélni. Külön csoportba kellene rendezni az egykori gyarmati területeket – azon belül is szubcsoportokba a volt brit, holland és portugál–spanyol gyarmatokat. Szintén külön kellene kezelni ezen belül is az egyes kontinensek államaikat, mivel a polgárháborúktól a diszkriminációig bezárólag eltérő formában jelentkeznek a társadalmi és gazdasági konfliktusok Latin-Amerikában, Afrikában vagy Ázsiában.

A kulturális-etnikai közösségek együttélésének másik kérdése a bevándorló társadalmak szerveződése. A bevándorló társadalmakról beszél-

hetünk Kanada, az Egyesült Államok és Ausztrália, valamint Új-Zéland esetében. Jelenlegi társadalmi képüket a globális migráció alakította ki. Közös jellemzőjük, hogy az európai hódítók érkezését követően az őslakók száma az üldöztetések és népirtás miatt drasztikusan csökkent. Domináns társadalmi csoporttá, azaz olyan csoporttá, amelyik tartósan képes birtokolni a politikai és gazdasági hatalmat, a telepesek váltak. A XIX. század második felétől ezekre a területekre azonban már nemcsak az anyaországból érkeztek. Megjelentek az ázsiai, latin-amerikai és európai bevándorlók, akiknek száma jelentősen megnövekedett a két világháború között, és a második világháború után tovább fokozódott. A bevándorlók által kialakított társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai kihívásra ezek az államok eltérően reagáltak.

Az Egyesült Államok olvasztótégelye inkább az asszimiláció egyik formájaként értelmezhető, mintsem multikulturalizmusként, ezért a multikulturalizmus ideáltipikus modelljének keresése során ki kell emelni a vizsgálat tárgyköréből. Új-Zéland a maori őslakók és a brit telepesek között a politikai és gazdasági erőviszonyokat deklaráló 1840-es waitangi szerződést követően bikulturális államként jelenik meg. Ezt a bikulturalizmust ugyan 1974-ben, a diszkriminációmentes bevándorláspolitikai bevezetésével feladta, a multikulturalizmus mégsem jelenik meg deklarált kormányzati politikaként Ausztráliával vagy Kanadával szemben. Kanada esetében maga a kanadai multikulturalizmust is vizsgáló teoretikus, Joseph Raz zárja ki az országot a bevándorló államok köréből és sorolja a konzociálisak közé, amikor azt állítja, hogy a multikulturalizmus elmélete csak a konzociális társadalmak esetében igaz, bevándorló társadalmakra nem használható.

A deklaráltan multikulturális Ausztrália ebben a kategorizálásban inkább az Egyesült Államokhoz hasonlít, ám továbblépett annak asszi-

milatív politikáján az 1970-es években, és a multikulturalizmus intézményi és közpolitikai háttérének megteremtésével egy olyan társadalomban dolgozott ki modellt, ahol a domináns csoport mellett a világ minden országából érkező bevándorlók élnek, és ahol az egy országból érkező bevándorlók nem alkotnak akkora csoportokat, hogy azok egy konzociionális állam képét vázolnák.

Az ausztrál multikulturalizmus kialakulásáról, jellegéről és kihívásairól szóló esettanulmányban tehát egyrészt azt kívánom vizsgálni, hogy az elméleti modellek milyen viszonyban állnak a mindennapi társadalmi, kulturális és politikai gyakorlattal. Másrészt a modellnek melyek azok az elemei, amik Ausztráliában problémásan jelennek meg, és vannak-e olyan tényezők, amiket mindenképpen vizsgálni kell ahhoz, hogy ezekre a problémákra választ lehessen adni. Ezért célom az ideáltipikus modell keresése, ami hozzájárulhat a bevándorló társadalmak multikulturalizmus modelljének tökéletesítéséhez.

Az értekezés hipotézise szerint tehát a multikulturalizmus Joseph Raz kijelentésével ellentétben létezik a bevándorló társadalmakban, sőt, hosszú távon életképesnek bizonyul. Azonban nem statikus jelenség, folyamatos váltoásaival igazodik a változó társadalmi, gazdasági és politikai körülményekhez. Feltételezem, hogy modellje ezért dinamikus, el kell ismernie a változásokat, reagálni azokra és előre jelezni azokat a tényezőket, amelyek a bekövetkező társadalmi, politikai vagy gazdasági körülmények hatására változásokat fognak eredményezni.

II. Felhasznált módszerek

Az elemzés célja a multikulturalizmus értelmezésének feltárása és a multikulturális modellek összehasonlítása révén egy egységes modell kialakítása. A hipotézis alátámasztása végett a multikulturalizmust vizsgáló teoretikusok munkáira, megállapításaira támaszkodom, amely megállapításokat és az általuk vázolt modelleket az ausztrál multikulturalizmus gyakorlatával vetem össze.

A multikulturalizmus-modellek elméleti vizsgálata során a téma szempontjából jelentős szerzők, mint Michael Walzer, Joseph Raz, Will Kymlicka, Bhikhu Parekh, Jacob T. Levy, Charles Taylor, Jürgen Habermas, Brian Barry, Alain Tuoraine, Nancy Fraser és John W. Berry munkáit elemzem és vetem össze.

Elméleteik áttekintése után azokat a pontokat keresem, amiket mindannyian kiemelték munkáikban és multikulturalizmus-modelljük meghatározó elemeként fogalmaztak meg. Így külön fejezetben tárgyalom az állam és társadalom viszonyát, a kultúra szerepét, a közös kultúra vonásait, az identitás problémáját, a közös identitás jellegét és a közös nyelv meghatározásának kérdéses pontjait. Szintén külön részben elemzem a multikulturalizmus közpolitikai leképezhetőségét. Itt kiemelem a pozitív diszkriminációt, mivel a pozitív megkülönböztetés alkalmas arra, hogy egy csoportot vagy csoportokat tartósan előnyösebb helyzetbe hozzon más csoportok helyzetéhez képest. Bizonyos esetekben ez indokolt – ahogyan erre rá is mutatok –, máskor azonban tartós jellege éppen dominánssá tesz olyan csoportot és torzítja a csoportok közötti egyensúlyt. Az illiberálisnak tartott kultúrák kérdését is kiemelem ebben a fejezetben, mivel a bevándorlótársadalmakban igen különböző kultúrájú, vallású emberek találkoznak a köz- és

a magánszférában. Közsférabeli találkozásuk megkívánja, hogy egyé-
séges elvek és minták alapján alakítsák ki viselkedésüket. Azonban
ha kultúrájuk vagy vallásuk egymással ütköző nézeteket vall, akkor
együttélésük konfliktusokkal terhelt lesz, amennyiben nem sikerül er-
re megoldást találni. A teoretikusok állításait ütköztetve a multikul-
turális modell egyik fontos eleme, az együttélés képessége lesz eb-
ben az alfejezetben a vizsgálat tárgya, amit az oktatáspolitikai kérdé-
sköre követ. A teoretikusok egyetértenek abban, hogy a multikulturális
szemléletű oktatás jelentősen hozzájárul az együttélési problémák ke-
zeléséhez. Ezért ebben a részben a multikulturális oktatási anyag ki-
alakításának körülményeit, kritériumait, illetve eredményeit tanulmá-
nyozom.

A modellek fent említett elemei közt determinisztikus kapcsolatot ke-
resek, ám azok között ez a jellegű reláció nem áll fenn minden esetben.
Legerősebben az oktatáspolitikai és a többi vizsgált elem relációjában
jelenik meg, míg az oktatáspolitikát kiemelve a modellek egyéb elemei
sztochasztikusan kapcsolódnak.

Azonban még a legideálisabb modell sem érvényesül problémamentese-
sen. A társadalomnak mindig vannak olyan tagjai, akik nem tudják el-
fogadni a társadalmi változásokat, akik elégedetlenek a gazdaság vagy
a politika teljesítményével, irányával. Kialakulnak ellenáramlatok,
amiket a társadalom békésen vagy harcossal formában ad a döntéshozók
tudtára.

A bevándorlótársadalmak kulturális közösségeinek találkozásánál ki-
alakuló konfliktusok a rasszizmus és a neopopulizmus jelenségének is
táptalajt szolgáltatnak. A más kultúrától való félelem vagy a másik kul-
túra nem ismerése olyan téves következtetéseket eredményezhet, amik
a társadalom egy jelentős részét kirekeszthetik. A franciaországi utcai

harcok a helyzetük javításáért tüntető bevándorlók és a rendőrök között vagy az amerikai illegális bevándorlók sztrájkfenyegetése, de az ausztrál őslakók lázadása vagy az angolszász származású ausztrálok muzulmán bevándorlók elleni tüntetései is jelen vannak a XXI. században. Ezért különösen fontos a jelenség elméleti vonatkozásait megvizsgálni és összevetni megállapításait a gyakorlati tapasztalatokkal.

Az elméleti modellek megállapításainak összegzése után Ausztrália multikulturális politikájának gyakorlati vonatkozásait vizsgálom a bevándorláspolitikai változásokon, a gazdasági és bevándorlási kérdések összekapcsolódásán és a kormányzati multikulturális programokon keresztül. Külön elemzem az állampolgárság, az angol nyelv és a jogrendszer vonásait, amelyeket a kormányzati programok az ausztrál multikulturális politika alapköveiként határoznak meg. Az esettanulmány végén külön foglalkozom az ausztrál identitás kialakulásának kérdésével, amit a külpolitikai hangsúlyok változásán keresztül mutatok be.

Az ausztrál gyakorlat összegzését követően felvázolom saját modelletem, amelyben ütköztetem az elméletet annak gyakorlati leképeződésével. Emellett kiemelem azokat a pontokat, amelyek a fent említett teoretikusok modelljeit kiegészítve hozzájárulhatnak a bevándorlótársadalmak, így az ausztrál multikulturalizmus modelljének tökéletesítéséhez és a problémás kérdések feltárásához.

Az elméleti modellek és az esettanulmány elemzése során elsődleges és másodlagos forrásokat dolgoztam fel. Az elméleti modellek esetében az eredeti műveket tanulmányozva hasonlítottam össze a teoretikusok modelljeit, kerülve a másodlagos és harmadlagos források használatát. Külön hangsúlyt fektettem a választott szerzők közötti viták követésének és elemzésének.

Az ausztráliai esettanulmány feldolgozásának alapjául elsődleges, másodlagos és harmadlagos források szolgálnak. Az elsődleges forrásokat a kormányzati dokumentumok és jelentések, a kormányzati tanácsadó testületek állásfoglalásai, illetve a statisztikai adatok képezik. A statisztikai adatok forrása az Ausztráliai Statisztikai Hivatal (Australian Bureau of Statistics).

A kvalitatív módszerek mellett kvantitatív módszerek alkalmazását is megköveteli a kormányzati gyakorlat elemzése. A jogszabályok, kormányzati dokumentumok mellett a társadalmi-gazdasági változások megértése érdekében szükséges az összehasonlító adatsorok vizsgálata is. A gazdasági és társadalmi kérdések összekapcsolódása megkívánja mindazonáltal, hogy kitekintsek a gazdaságpolitikai célokra és azok megvalósításának körülményeire is. Ezek a célok és a megvalósításukban alkalmazott módszerek társadalmi következményei katalizátorként hatottak és hatnak a multikulturális átalakulásra.

Az elsődleges források elérése interneten keresztül lehetséges, köszönhetően az ausztrál hivatalok adat- és információgazdag honlapjainak. A másodlagos és harmadlagos források felhasználása fontos szerepet kap a gazdasági, bevándorlási és külpolitikai kérdések tekintetében. Az értekezés témájában az Ausztráliáról szóló irodalom magyarországi elérése nem minden esetben lehetséges. A CEU könyvtárának használata mellett az EBSCO adatbázisára is támaszkodtam, ami a nemzetközi folyóiratok közül különösen az ausztrál folyóiratok elérését tette lehetővé. A témában hivatkozott, de hazánkban el nem érhető irodalom további beszerzése is szükségessé vált ezért, emiatt az olvasó egyes irodalomjegyzékben feltüntetett köteteket csak harmadlagos forrásként találhat meg magyarországi könyvtári állományban.

A téma összetettsége igen széles körű irodalom felhasználását igényelte, a szakirodalom gazdagsága pedig a hangsúlyos elemek kiemelését és a választott témában csak a releváns teoretikusok munkáinak elemzését tette lehetővé. Természetesen az értekezés kérdésköre tovább bővíthető, terjedelmi korlátainak maximális kihasználása érdekében azonban támaszkodtam korábbi publikációim megállapításainak szintetizálására elkerülvén az azokban végzett részletes elemzések megismétlését.

III. Az értekezés eredményei

1. Az értekezés hipotézise szerint a multikulturalizmus Joseph Raz kijelentésével ellentétben létezik a bevándorlótársadalmakban, sőt, hosszú távon életképesnek bizonyul.

Raz azzal érvel, hogy a bevándorlótársadalmakban a bevándorlók nem kívánják megőrizni kultúrájukat. A tolerancia – meglátása szerint – csak a liberalizmus egyik, a kulturális különbségekre adott válasz, ahol a kisebbségek életformájának támogatása csupán addig tart, ameddig az konfliktusba nem kerül a domináns kultúrához tartozóéval. A meg nem különböztetés, az egyének alapvető szabadságjogainak középpontba állítása szintén nem alkalmas arra, hogy teljes választ adjon az etnikailag sokszínű országok ideális társadalommodelljére. Csak a multikulturalizmus az, ami jellegénél fogva képes a különálló, életképes kultúrák fennmaradását biztosítani. Szükségesnek tartja ebben, hogy az egyén egy közösség tagjaként tudja meghatározni önmagát, mivel ez a közösség adja az egyén szocializációjának alapját, ismerteti meg vele a választási lehetőségeket. Így a kultúra határozza meg az egyén identitását. Természetesen több kulturális közösség, több kulturális identitás együttélése során elkerülhetetlenek a konfliktusok. Ezek a konfliktusok azonban hozzátartoznak a multikulturalizmushoz, ami vallja az értékpluralizmust, és így a konfliktusok ellenére is ugyanúgy értékesnek tart minden kulturális formát. A konfliktusok mellett mindazonáltal a különböző kulturális közösségek és tagjaik kölcsönösen tisztelik, elismerik egymást, ami az elnyomó vagy illiberális gyakorlatot folytató kultúrákra igen nagy nyomást gyakorol, hogy azok változtassanak szokásaikon, életvitelükön. Ide tartozik az egyének jogának biztosítása is a kultúra, a kulturális közösség szabad elhagyására. Mi-

vel a fejlődés, a változás minden kultúrában benne rejlik, ezért ez nem irreleváns elvárás.

Raz multikulturalizmus felfogása megegyezik az ausztrál modell sajátosságaival. Több kulturális identitás létezik egy időben és egy térben, megnyilvánul az értékpluralizmus. Megvalósul egymás tisztelete és elismerése, az egyének kultúrájukat szabadon gyakorolhatják. Az egyén ezen keresztül szabadon megválaszthatja azt is, hogy melyik közösség tagja kíván lenni, s melyik közösségben akarja gyakorolni kultúráját. Feltételei megvalósulnak egy olyan országban, amit Raz eleve kizárt a multikulturalizmus megvalósítására képes társadalmak sorából.

Érvelésének alapja, a bevándorlók elvándorlási döntése a bevándorlótársadalmak esetében nem érvényesíthető. Raz a bevándorlótársadalmak migránsainál azt feltételezi, hogy elhagyják kultúrájukat. És azzal, hogy arról lemondanak, eltaszítják maguktól, nem kívánatosnak, életképtelennek tartják azt. A bevándorlók migrációs motiváltsága azonban ennél összetettebb.

Döntésük alapja elsősorban gazdasági. Jobb életkörülményeket, megélhetést várnak, amit anyaországukban nem találnak meg. A fogadó ország munkalehetőségein és az ott megszerezhető béreken keresztül kívánják megvalósítani céljaikat. Ennek során szükségszerűen el kell fogadniuk a fogadóország gazdasági életének szabályait, amibe beletartozik a munkahely hivatalos nyelve, a gazdasági szervezetek kultúrája és a munkakultúra is. Alkalmazkodniuk kell a jogrendszerhez és a politikai rendszerhez is. Azaz bizonyos fokú asszimilációt vár el tőlük a fogadó ország, ami a közszférába való beilleszkedést jelenti. Ausztráliában a közszférába tartozást a multikulturális értékek elfogadása jelenti és az ezekkel járó jogok és kötelezettségek vállalása. Jogok közt definiálva a következőket: 1. kulturális identitás, azaz minden ausztrál jo-

ga saját kulturális örökségének, nyelvének és vallásának ápolása, 2. társadalmi igazságosság, azaz a minden ausztrál számára egyenlő bánásmód és lehetőségek faji, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy születési helyre való tekintet nélkül, illetve 3. kulturális sokszínűséget kihasználó gazdasági hatékonyság. Ezen jogok élvezetével szemben állnak az ausztrál társadalom tagjainak kötelezettségei, mint az alkotmány rendelkezéseinek tiszteletben tartása, a jogállam elfogadása, a tolerancia, az egyenlőség (nemek közötti is) elismerése, a parlamentáris demokrácia és az angol mint nemzeti nyelv elfogadása, illetve a szólás- és vallásszabadság tiszteletben tartása.

A közszférában érvényesülő jogok és kötelezettségek nem kívánják meg a kultúra elhagyását, csak a közös kultúra értékeinek elfogadását. A közszférától különválasztott magánszférában a bevándorlók szabadon gyakorolhatják kultúrájukat, nincsen szükség annak feladására.

A migránsok gazdasági motivációi tehát nem ütköznek kulturális jogaik gyakorlásának szabadságával a multikulturális társadalmakban. Így a multikulturalizmus modellje kiterjeszhető a bevándorlótársadalmakra is, nemcsak a konzociációs társadalmak esetében értelmezhető.

2. A migránsok és a domináns társadalom találkozásánál könnyen kialakulhatnak társadalmi feszültségek. Feloldásuk a bevándorlás jellegeből adódóan egyszerre gazdasági és állami feladat. Gazdasági, hiszen a regionális fejlődésnek, a munkahelyek teremtésének öngerjesztő folyamata megoldásként szolgálhat az elosztási kérdésekben, míg a kulturális jellegű konfliktusokban az állam a multikulturális szemlélet meghonosításával eredményezhet megoldást. Pusztán egyik vagy másik kísérlet nem lehet célravezető, mivel vagy az elosztási, vagy a kulturális oldal marad megválaszolatlan.

Az ausztrál modell sikere a kettős megoldásban keresendő. A multikulturalizmus közpolitikákba való bevezetése az 1970-es évek közepétől párhuzamosan folyt a gazdasági igényeket figyelembe vevő bevándorláspolitikai-tervezéssel. Mégis, húsz év múltán a gazdaság teljesítménye egyre hullámzóbbá vált, és ismét felvetődtek az 1960-as évekig jellemző rasszista kérdések. Ezért feltehető a kérdés: melyek voltak azok a tényezők, amiket az ausztrál multikulturalizmus modellje figyelmen kívül hagyott. Miért vezetett ezek figyelmen kívül hagyása társadalmi és gazdasági konfliktusokhoz?

A multikulturalizmus modelljét továbbgondolva ezért további dimenziókat vontam be a vizsgálódásba, aminek eredményeképpen egy tízfaktoros modellt állítottam fel. A vizsgált tényezők a következők: történelmi tapasztalat, az emberi jogok értelmezése, az identitás gyökerei, az oktatási anyag, a demokrácia működése, a politikai közösség, az állampolgárság, a hivatalos nyelv, a közös kultúra, illetve a kísérőjelenségek erőssége. Ebben új elemként a történelmi tapasztalat, a kísérőjelenség, az emberi jogok értelmezése, a demokrácia, az állampolgárság és a politikai közösség jelenik meg.

A történelmi tapasztalat, az etnikai közösségek együttélésének tapasztalatai meghatározzák a közösségek együttműködési készségét. Komoly történelmi sérelmek esetében nehezen alakítható a viszony, az együttélés teljes újraértékelésére van szükség. A viszony lehet konfliktusos, azaz amikor egyik közösség a másik fölött társadalmi-kulturális uralmat gyakorolt, azaz a többi közösség fölött asszimilációs politikával akart hatalmat gyakorolni és befolyásolni azok életét. Azonban ha tiszteletben tartotta a domináns közösség a kisebbségi közösségek jogait, kulturális identitását, értékeit, azaz bizonyos fokú kulturális autonómiát (akár a magán-, akár a közszférában) biztosított számukra, a multikulturális át-

alakulás más jelleget kap. Azaz nem a korábbi sérelmek orvoslását kell szem előtt tartania, hanem ennek az addig élvezett autonómiának a lényegi átalakítása szükségeltetik.

Mivel maga a multikulturalizmus egy új válasznak tekinthető, egy olyan megoldási lehetőség, ami a korábbi állapotokhoz képest békés körülményeket teremt, megalapozza az etnikai-társadalmi harmóniát. Ezért egy konfliktusos történelmi tapasztalatot kell feltételeznünk, amelyre magát a választ keresték, és ahol a választ a multikulturalizmus jelenti. Ausztrália esetében a fehér Ausztrália politika rasszista és asszimilatív jellege megfelel ennek a feltételezésnek, azaz egy súlyos konfliktusos helyzetből kiutat kereső környezetben születik meg a multikulturális politika. A korábbi gyakorlat eltörlése csak a társadalom egy kis részét érinti negatívan – ahol elsősorban a rasszista politikát folytató Egy Nemzet párt szavazóbázisára kell gondolnunk. A konfliktus azonban nem szűnt meg teljesen. Feléled, ha az egykori domináns közösség tagjai gazdasági, kulturális, politikai vagy társadalmi szempontból fenyegetést éreznek a bevándorlók részéről.

A multikulturalizmus kísérőjelensége tehát Ausztráliában is jelen van. Kérdés azonban, hogy kezelése hogyan illeszkedik a multikulturális modellbe. A liberális-demokratikus alapok értelmében a véleménynyilvánítási szabadság körébe tartozik, ezért korlátozása nem megengedett. Az oktatási anyagok és a társadalmi toleranciaszint maximálisra emelése következtében pedig igen gyenge formában jelenhet csak meg. Ausztrália példája mégis ellent mond a multikulturális modell jellegéből következő megjelenésnek. Egy szabad, de erős megnyilvánulásról kell beszélni az ausztrál esetben. Azaz ebben a vonatkozásban a jelenség erőssége azt mutatja, hogy a társadalom toleranciaszintjét nem tudják teljesen befolyásolni a közpolitikák. Azaz a multikulturális politi-

kák tervezőinek egy nehezen kiszámítható, hol erősödő, hol gyengülő faktoral kell számolniuk.

Az emberi jogok értelmezése, az univerzalista és relativista felfogások ütközése esetében a multikulturalizmus modellje az univerzalista gondolkodás mentén épül fel. Ausztrália univerzalista felfogása illeszkedik a modellhez. Az emberi jogi gyakorlatok megítélésénél azonban nem lehetünk sem túlzott relativisták, sem túlzott univerzalisták. A relativista álláspont feltételes elfogadása, azaz az egyes esetek külön-külön történő vizsgálata és a körülmények pontos feltárása teszi csak lehetővé azt, hogy a modelltől ne zárjuk ki eleve azon kultúrákat, amelyek nem a liberális-univerzalista álláspontot támogatják. Azaz Ausztrália esetében a liberális angolszász kultúra emberi jogi univerzalizmusával szemben a bevándorlás folyamánként megjelennek olyan kultúrák is, amelyek másként gondolkodnak az emberi jogokról. Ezért a konfliktusok megelőzése végett igen fontos, hogy az ausztrál multikulturalizmus egyik alapjaként a demokrácia és az ausztrál jogrendszer elfogadása szerepel. Mindazonáltal a társadalomba „még be nem fogadottak” nem élvezhetik ennek előnyeit, és kirekesztő magatartással szembesülnek. Az emberi jogok értelmezése tehát nem lehet akadály a multikulturális politika megvalósulásának, de jelentősen befolyásolja a gyakorlatban létrehozott politika jellegét, az elméleti modellhez való viszonyát.

A demokrácia működése szintén többes módon megközelíthető kérdés. A politikai rendszerek demokráciákra és diktatúrákra osztása megnehezíti azon országok besorolását, ahol a gyakorlatban keverednek az autoriter és a demokratikus elemek. A demokratikus intézményrendszerek, az érték- és érdekluralizmus, a vélemények szabad megnyilvánulása nélkülözhetetlen elemei a többnemzetiségű társadalmaknak. Ezen eszközök használata teszi lehetővé, hogy mindegyik etnikai közösség egyenlő lehe-

tőségek mentén kapcsolódjon a politikai közösséghez, érdekeit képes legyen megjeleníteni és képviselni.

Ausztráliában maga a politikai közösség is folyamatosan formálódik az új kultúrák hatására. A demokratikus értékek azonban nem jelentenek olyan pontot, amelyet érinthetnének ezen változások. A jogrendszer és a liberális-demokratikus elvek elfogadása a politikai közösséghez tartozás feltételeként jelenik meg. Ám a demokrácia problémákat is vet fel: nem szab gátat egy szélsőségesen rasszista nézetrendszert valló pártnak sem a véleményszabadság és az értékpluralizmus megjelenésének biztosítása miatt. Egy rasszista párt megjelenése pedig a társadalomban addig szunnyadó konfliktusokat kiélezheti megfelelő állami-kormányzati válasz hiányában.

A politikai közösség kérdésében fontos szerepet kapnak a kohéziós erők. Egyes teoretikusok a közös kultúrát a politikai közösségből kiemelő modelljei az intézményeken és azok működési elvein keresztül teremtik meg a politikai közösség koherenciáját. Ausztrália politikai közösségére azonban már nem alkalmazható ez a szemlélet. A politikai közösséget a magánszférától tudatosan elválasztó ausztrál politika igényli a politikai közösség kohéziós elemeinek erősítését, ezért az ausztrál identitással párhuzamosan az ausztrál kultúrát, a politikai közösség közös kultúráját és identitását is fejleszti és alakítja multikulturális programjaival.

Az állampolgárság ennek szimbolikus megfogalmazása. A politikai közösséghez tartozás nemcsak az állampolgárok és nem állampolgárok közti választóvonalat teremti meg, hanem erősíti a kapcsolatot az etnikai közösségek tagjai között is, akik etnikai különbözőségük ellenére egy állampolgári közösségbe tartoznak. Az ausztrál állampolgárság megszerzése nemcsak gazdasági előnyöket hordoz, de kifejezi a multi-

kulturális Ausztráliához való tartozást, ahol kulturális vagy vallási, etnikai háttér nem jelent megkülönböztetési alapot – sem pozitív, sem negatív értelemben. Az ausztrál állampolgárság szimbolikus tartalmával a politikai közösség egyik integráló tényezője a hivatalos nyelv mellett. A történelmi tapasztalat és a kísérőjelenség szoros kapcsolatban állnak. Meghatározzák a multikulturalizmus politikájának széles körű sikerességét. Az emberi jogok kérdése pedig külön értelmezést kap a társadalomnak már tagjai és még nem tagjai esetében. A demokrácia, az állampolgárság és a politikai közösség definiálása továbbá olyan elemek, amelyek magának az ausztrál multikulturális politikának az alapját képezik, és a kormányzati dokumentumok szerint ezeken keresztül érvényesíthető magának a politikai sikeressége is. Összekötik a bevándorlókat a domináns közösség tagjaival, egy új, nagy ausztrál közösségben határozva meg őket. A legfőbb kérdés ezért Ausztrália esetében az, hogy a multikulturális társadalmak politikai közösségének konstruált identitása mennyire képes követni a társadalmi változásokat. Az ausztrál válasz a változások folyamatos kontrollálása a bevándorláspolitikai alakításán keresztül úgy, hogy közben változatlanul fenntartja a közszférában érvényesülő jogokat és kötelezettségeket.

IV. Főbb hivatkozások

- Barry, Brian M. [2001]: *Culture and equality. An egalitarian critique of multiculturalism*. Polity Press, Cambridge.
- Berry, John W. [1990]: The role of psychology in ethnic studies. *Canadian Ethnic Studies*, Vol. 22, Issue 1, pp. 8-21.
- Castles, Stephen [2004]: Why Migration Policies Fail. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 27, No. 2, pp. 205–227.
- Commonwealth of Australia (COA) [2003]: *Multicultural Australia: united in diversity. Updating the 1999 New Agenda for Multicultural Australia: strategic directions for 2003-2006*. http://www.immi.gov.au/media/publications/settle/_pdf/united_diversity.pdf
- Downer, Alexander [2005]: Securing Australia's interest – Australian foreign policy priorities. *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 59. No. 1. (March) pp. 7–12.
- Egedy Gergely [2000]: *Ausztrália története*. Budapest, Aula.
- Feischmidt Margit [1997]: Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest, pp. 7–28.
- Fraser, Nancy [1998]: From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a 'post-socialist' age. In Willet, Cynthia (ed.): *Theorizing multiculturalism – A guide to the current debate*. Blackwell Publishers, Malden-Oxford, pp. 19–40.
- Fraser, Nancy [2002]: Recognition without ethics? In Lash, Scott–Featherstone, Mike (eds): *Recognition and difference*. Sage Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi, pp. 21–42.
- Habermas, Jürgen [1997]: Harcok az elismerésért a demokratikus jogállamban. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest, pp. 153–172.
- Huntington, Samuel P. [2005]: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*. Európa, Budapest.
- In the national interest: Australia's foreign and trade policy white paper*. <http://www.dfat.gov.au/ini/>
- Kymlicka, Will [1997]: *States, nations and cultures*. Van Gorcum, Assen.
- Kymlicka, Will [2000]: *Politics in the vernacular: nationalism, multiculturalism and citizenship*. Oxford University Press, New York.
- Levy, Jacob T. [2000]: *The multiculturalism of fear*. Oxford University Press, Oxford.
- O'Donoghue, Lois [1991]: Creating Authentic Australia(s) for 2001: An Aboriginal Perspective. *Social Alternatives*, Vol. 10, Issue 2 (July) pp. 19–22.
- Parekh, Bhikhu [1994]: Discourses on national identity. *Political Studies*, Vol. 42, Issue 3 (September) pp. 492–504.

Parekh, Bhikhu [2000]: *Rethinking multiculturalism – Cultural diversity and political theory*. Macmillan, London.

Raz, Joseph [1997]: Multikulturalizmus – liberális szempontból. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest, pp. 173–189.

Ruddock, Philip [2002]: The immigration policies of the Commonwealth government. *National Observer*, Spring, pp. 11–19.

Taylor, Charles [1997]: Az elismerés politikája. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest, pp. 123–152.

Touraine, Alain [2000]: *Can we live together? Equality and difference*. Polity Press, Oxford.

Turner, Terence [1997]: Az antropológia és a multikulturalizmus, avagy miért törődjön a multikulturalizmus az antropológiával. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest, pp. 109–123.

Walzer, Michael [1997]: *On toleration*. Yale University Press, New Heaven–London.

V. A publikációk jegyzéke

Könyvek

Sándor Péter–Vass László–Sándor Ágnes–Tolnai Ágnes (szerk.) [2004]: *Magyarország politikai évkönyve 2004*. DKMK, Budapest.

Sándor Péter–Vass László–Sándor Ágnes–Tolnai Ágnes (szerk.) [2005]: *Magyarország politikai évkönyve 2005*. DKMK, Budapest.

Sándor Péter–Vass László–Tolnai Ágnes (szerk.) [2006]: *Magyarország politikai évkönyve 2006*. DKMK, Budapest.

Sándor Péter–Vass László–Tolnai Ágnes (szerk.) [2007]: *Magyarország politikai évkönyve 2007*. DKMK, Budapest.

Könyvfejezetek

A kanadai lobbitorvény [2002]. In Lékó Zoltán–Hajdu Nóra–Kéglér Ádám–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Lobbikézikönyv*. DKMK, Budapest, pp. 72–84.

Tizenkét hónap krónikája [2003]. In Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2003*. DKMK, Budapest, pp. 623–654.

A polgári körök 2002-ben [2003]. In Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2003*. DKMK, Budapest, pp. 310–321.

Tizenkét hónap krónikája [2004]. In Sándor Péter–Vass László–Sándor Ágnes–Tolnai Ágnes (szerk.) [2004]: *Magyarország politikai évkönyve 2004*. DKMK, Budapest, pp. 479–504.

Tizenkét hónap krónikája [2005]. In Sándor Péter–Vass László–Sándor Ágnes–Tolnai Ágnes (szerk.) [2005]: *Magyarország politikai évkönyve 2005*. DKMK, Budapest, CD-melléklet.

Referált cikkek

A nők esélyegyenlőségének kérdése az Európai Unióban [2005]. *Acta Humana*, 4. szám, pp. 46–54.

Az őslakók identitás- és kultúramegőrzésének kérdései Ausztráliában és Malajziában [2007]. *Acta Hunana*, 1-2. szám, pp. 95–121.

Ausztrália és Ázsia kapcsolatainak fejlődése a hidegháború után [2007]. *Külügyi Szemle*, 1. szám, pp. 137–152.

Egyéb cikkek

A svéd uniós elnökség [2005]. *E-tudomány*, 2. szám.

Az Egyesült Államok külpolitikája Harry Spencer Truman második elnöksége alatt [2005]. *E-tudomány*, 3. szám.